

Historien bakom ett porträtt av Bror Kronstrand

- om polarfararen Sir Ernest Shackleton

Bror Kronstrand målade porträttet av Shackleton år 1906

År 1914 seglade den brittiske polarforskaren Ernest Shackleton skeppet *Endurance* med 27 mans besättning mot Antarktis. Målet var att korsa den stora Antarktisen med hundspann. Han lyckades inte och i stället för att utforska Sydpolen blev Shackletons stora uppdrag nu ett annat; att rädda livet på sina expeditionsmedlemmar. Det extrema hjältemod Shackleton visade när han löste uppgiften är en av de stora berättelserna i polarfararnas historia. Vid en sammankomst i British Science Association, ett vetenskapligt sällskap i London, framfördes i ett tal år 1956 om ledare för berömda upptäcktsresor att man borde hedra "Scott for scientific method and Amundsen for speed and efficiency - but when disaster strikes and all hope is gone, get down on your knees and pray for Shackleton".

Forna tiders äventyrare gjorde någonting för första gången, man utforskade det okända. Resorna var riskabla, bokstavligen livsfarliga och man försökte minimera riskerna genom noggranna förberedelser men allt gick inte att förutse. Sådan verksamhet lockade rastlösa människor med extrem riskaptit - Ernest Shackleton var en av dem.

Redan som tonåring blev Shackleton (1874 - 1922) intresserad av sjöfart och upptäcktsfärder. När Bror Kronstrand träffade honom år 1906 i London och målade hans porträtt hade han något år tidigare återkommit från Robert Falcon Scotts polarexpedition med skeppet *Discovery* där han deltog som "third officer".

Under år 1913 planerade han en ny upptäcktsresa, The Imperial Trans-Antarctic Expedition, till "the bottom of the world". Expeditionens syfte var att bli först med att korsa Antarktis. Roald Amundsen hade redan nått fram till sydpolen år 1911, så det målet var avklarat, men ingen hade ännu tagit sig över Antarktisisen.

Artikel i The Washington Times 29 Dec. 1913. Efter denna artikel fick Shackleton brev från fler än 5 000 äventyrslystna som ville följa med på expeditionen.

Utdrag ur artikel från tidskriften Populär historia:

Expeditionen hade med fartyget *Endurance* lämnat England sommaren 1914. Allt gick inledningsvis bra. I början av december närmade man sig Antarktis.

Målet var viken Vahsel Bay, cirka 2 500 kilometer sydost om Sydamerika. Därifrån skulle Shackleton med fem av sina män och 69 hundar påbörja den trehundra mil långa färden över Antarktisisen, till Rosshavet, rakt söder om Nya Zeeland.

Men mycket tidigare än Shackleton räknat med dök det upp is i havet. Inte bara enstaka isberg eller isflak utan packis som tvingade honom att ta omvägar mot Vahsel Bay.

Först i mitten av januari befann man sig intill kusten men på en plats som Shackleton ansåg var för långt från den vik där han ville börja sin färd.

Det var ett beslut som polarfararen skulle komma att ångra länge. För *Endurance* fastnade i isen, samtidigt som sommaren i Antarktis gick mot sitt slut.

Motvilligt insåg Shackleton med mannan att de var tvungna att spendera en lång vinter på ett fartyg som var isens fånge.

I åtta månader drev *Endurance* sakta västerut, längs Antarktis atlantkust.

Endurance fastfrusen i isen Foto Frank Hurley

Isen släppte inte sitt grepp. I stället blev det bara värre. I slutet av 1915 började den pressa sönder fartyget så att det sprang läck och började luta våldsamt.

Till slut tvingades Shackleton beordra att *Endurance* – som omskrivits som ett av världens starkaste fartyg – skulle överges. Innan fartyget sjönk hann besättningen rädda det mest nödvändiga.

Tre livbåtar, alla hundar förstås och även skeppskatten Mrs Chippey. Expeditionens fotograf Frank Hurley valde ut de 150 bästa glasplåtarna av de 550 bilder han tagit – resten fick han lämna.

Nu stundade månader av lägerliv för de 28 männen. De försökte i ett par omgångar marschera över isen mot Antarktiska halvön men underlaget var dåligt och det var alltför arbetsamt att gå med livbåtar och allt som räddats från *Endurance*.

Så man slog läger på isen och lät den driva dem västerut, där de visste att det fanns land. Till slut började det bli ont om mat. Alla hundar avlivades på grund av matbrist.

.....
Den 9 april 1916 bröts isflaket itu och Shackleton beordrade sjösättning av livbåtarna. Efter fem dagar nådde man närmaste land, den ogästvänliga Elefantön, som fått sitt namn sedan tidigare polarforskare på platsen observerat sjöelefanter där.

För första gången på nästan ett och ett halvt år hade expeditionsmedlemmarna fast mark under fötterna.

Shackleton visste att det var osannolikt att något fartyg skulle råka passera Elefantön.

Därför valde han ut fem män för det livsfarliga uppdraget att med den största av livbåtarna ta sig över havet till Sydgeorgien. Detta var expeditionens sista chans. På Sydgeorgiens nordsida fanns nämligen norska valfångststationer där man förhoppningsvis kunde få hjälp.

Den 24 april 1916 sjösattes livbåten James Caird och lämnade Elefantön. De 22 som stannade kvar på stranden kände både hopp och förtvivlan. Skulle den lilla båten med kamraterna klara resan? Om allt gick bra skulle Shackleton kunna återvända med ett hjälpfartyg redan inom ett par, tre veckor. Men någon snar räddning kom inte och männen på Elefantön insåg att de skulle få stå ut med en andra mörk och kall vinter i Antarktis.

Bilden togs troligen av Frank Hurley.

.....
Resan med den lilla livbåten präglades av ett ständigt ösande av iskallt saltvatten som hela tiden sköljde in över relingen. En av dagarna var det så kallt att vattnet som kom in i båten frös och det gällde att snabbt hacka bort ismassorna så att inte båten kantrade eller sjönk.

En av de sex ombord på James Caird var den nyzeeländske sjökaptenen Frank Worsley som varit befälhavare på *Endurance*. Hans huvuduppgift var nu att hålla kursen så att man inte skulle missa Sydgeorgien under färden norrut. Om så skulle ske var man oåterkalleligt förlorade. Men trots att solen knappt visade sig alls under de 16 dygnen lyckades Worsley, stödd av sina kamrater i det extremt hårda vädret, använda sin sextant och fastställa båtens position vid ett par tillfällen, vilket gav tillräcklig information för att styra båten rätt.

Efter två veckors seglats siktades Sydgeorgiens bergskedjor och ytterligare något dygn senare stapplade männen upp på stranden. Vid viken låg en grotta stor nog att fungera som boning. I branten ovanför fanns ett fågelbo med fyra albatrosskycklingar som blev till en stuvning tillagad på det svensktillverkade Primuskök man hade med sig.

När de sex vilat en vecka bestämde Shackleton att det var dags att få kontakt med valfångststationerna som låg på andra sidan ön. Sydgeorgien ser litet ut på en världskarta men ön är större än Gotland och domineras av bergskedjor och glaciärer. Shackleton, Worsley och Tom Crean – en av Shackletons trognaste män – gav sig av. Någon karta hade de inte. Det tog dem 36 timmar att klättra över ön, vilket ingen gjort tidigare. På valfångststationen Strømnes blev de väl mottagna och snart var de rena och nyrakade. Nästa dag kunde Worsley med en av valfångststationens båtar hämta kamraterna i viken på andra sidan ön.

..... På Elefantön var det den väderbitne Frank Wild från Yorkshire, ättling till ingen mindre än James Cook, som förde befälet i Shackletons frånvaro. Att överleva på ön, knappt så stor som halva Öland, var till en början ett heltidsarbete för de strandsatta. De två livbåtarna vändes upp och ner och lades över några enkla stenmurar. Tillsammans med några tältdukar blev det en primitiv hydda och vindskydd. Man hade nästan ingen proviant kvar så männen ägnade dagarna åt att jaga säl och pingvin. På kvällarna sjöngs allsång för att bryta tristessen. Många av de 22 var svårt märkta av vad de gått igenom det senaste halvåret. Värst var det för den yngste expeditionsmedlemmen, walesaren Perce Blackborow, som fick alla tårna på vänsterfoten amputerade. Hela tiden fanns en man avdelad för att hålla utkik efter fartyg. Men månaderna gick och horisonten förblev oändligt tom.Redan tre dagar efter den strapatsrika klättringen över Sydgeorgiens vilda bergsmassiv var Shackleton tillsammans med en besättning av frivilliga på väg mot Elefantön med valfångstfartyget Southern Sky. Men med 120 kilometer kvar tog det stopp. Is spärrade vägen och valfångaren var inte byggd för isförhållanden. Man tvingades vända tillbaka norrut, nu till Falklandsöarna, för att där hitta ett mer lämpligt fartyg. Ytterligare två försök att nå fram till Elefantön misslyckades på grund av ishindren. Men i augusti 1916 befann sig Shackleton, Worsley och Crean i Punta Arenas, den sydligaste staden i Chile. De vädjade där till den chilenska flottan om att få låna bogserbåten Yelcho. Svaret blev ja och den här gången gick allt perfekt. Yelcho anlände till Elefantön vid precis rätt tidpunkt, när det uppstått en tillfällig kanal i ismassorna, och ångbogseraren kunde direkt styra in i viken där lägret låg. Det hade nu hunnit bli den 30 augusti 1916. Över fyra månader hade förflutit. På Elefantöns strand var det expeditionens konstnär, George Marston, som höll utkik denna dag. Rätt vad det var kom han rusande till de andra som precis skulle äta kokt sälrygg till lunch. »Wild, det kommer ett skepp! Ska vi tända en eld?« Äntligen var helvetet över. Shackleton konstaterade på långt håll i sin kikare att alla hans män var vid liv. Han fick mycket bråttom att få de medfarna männen ombord på den chilenska bogseraren. Passagen genom isen kunde ju snart täppas till igen. På väg mot Punta Arenas bad Shackleton sina män att inte tvätta sig eller byta om före landstigningen. Expeditionsledaren ville att det skulle synas vad de gått igenom. I triumf stälvade bogserbåten en tid senare in i hamnen. Folket jublade, musikkårer spelade. Och Shackleton skickade ett telegram till sin fru Emily hemma i London. »I have done it. Not a life lost and we have been through hell.«

Shackleton är inte glömd, år 2002 kom han på elfte plats i en BBC-omröstning om vilka personer som var de 100 mest framstående engelsmännen genom tiderna. Och en nedslagskrater på månen är nu uppkallad efter honom!

Litteratur

Ernest Shackleton https://en.wikipedia.org/wiki/Ernest_Shackleton Hämtat 2024-01-01

Endurance is Found. Pressmeddelande den 9 mars 2022 från The Falklands Maritime Trust
<https://endurance22.org/endurance-is-found> Hämtat 2024-01-02

Mats Carlsson-Lenart (2016) *Iskallt drama: Shackleton satte allt på ett kort. Populär Historia nr 9*
Tack till Populär Historia som gett oss tillstånd att använda delar av denna artikel!

Eva Holmberg

Bror Kronstrand-sällskapet i Mariestad